

Галаган Олександр Іванович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Письменний Дмитро Петрович, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України

НАУКОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Україна обрала європейський вектор розвитку. Проте нестабільна суспільно-політична ситуація, кризове соціально-економічне становище країни, постійне збільшення кількості звернень громадян України до Європейського суду з прав людини зумовлюють об'єктивну необхідність проведення реформ в економічній, правоохоронній, судовій та в інших галузях державної діяльності. Вагомою перешкодою на цьому шляху постають порушення прав і законних інтересів людини та громадянина, захист і забезпечення яких покладено на державу в особі її правоохоронних і судових органів.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Такий підхід до встановлення орієнтирів загальнодержавної політики, з одного боку, зобов'язує державу забезпечити непорушність конституційних прав і свобод людини органами публічної влади, а з іншого – актуалізує питання підвищення ефективності протидії злочинності, передусім щодо боротьби з тяжкими та особливо тяжкими злочинами, які посягають на права та свободи окремих осіб, а подекуди й на суспільство та державу загалом.

Як зазначено в юридичній енциклопедії, правова політика – це особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу країни, реформування різних галузей суспільного життя. Ця політика має державно-владний характер і спрямована на створення ефективного діючого механізму правового регулювання суспільних відносин, найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення законності, правопорядку, формування правової свідомості й правової культури населення [1, с. 38]. Процес правового регулювання державою суспільних відносин ґрунтується на соціально-економічних явищах і консервативності правових норм.

Правова політика має різні види та форми вияву. Зокрема, залежно від змісту вона може бути правотворчою, правозастосовною, правоохоронною, кримінально-правовою, кримінально-процесуальною, кримінально-виправною.

Щоб правова політика була ефективною, вона повинна базуватися на вироблених теорією і практикою засадах: соціальної зумовленості, науковій обґрунтованості, стабільності, демократичності й гуманності, справедливості, пріоритетності прав людини, відповідності міжнародним стандартам, прозорості й гласності [2, с. 690].

Правова політика зумовлена політичною ситуацією та політичною культурою. Проте, попри всі позитивні зміни, ми маємо не цілком правову державу, не зовсім демократичну владу. Народ лише в останній момент (листопад 2013 року – вересень 2014 року) перейшов до рішучих дій у всіх сферах суспільного життя, тобто певною мірою правова політика, особливо кримінально-правова, перебуває на тому самому рівні. Причиною цього є політичний колапс, у якому нещодавно перебувала наша країна, а також нігілістичне ставлення до сили закону та законності, передусім у державних структурах влади, нехтування засадою верховенства права тощо.

Як наголошує В. І. Шакун, на жаль, правова політика, зокрема кримінально-правова, виглядає непослідовною, суперечливою, нещирою, а нерідко відверто слабкою. З одного боку, проголошується пріоритет захисту особи та її невід'ємних прав і свобод, а з іншого – організована злочинність ще ніколи не активізувалася настільки вільно, зухвало нехтуючи законом та експлуатуючи широкі верстви населення [3, с. 52].

Слід погодитися з В. М. Трофименком стосовно того, що кримінальна процесуальна політика є окремим самостійним напрямом державної політики у сфері протидії злочинності, сутність якого полягає у виробленні стратегії і тактики процесуальних форм подолання кримінально-правових конфліктів і реалізації кримінально-правових норм [4, с. 52].

Сучасна кримінальна процесуальна політика характеризується такими рисами, як: гуманізація кримінального процесуального законодавства і практики його застосування; детальна регламентація процесуальної діяльності як форми закріплення примату права в цій сфері; безумовне дотримання законності всіма уповноваженими суб'єктами; нормативне закріплення гарантій захищеності прав особи, яка потрапила у сферу кримінального провадження; чітке закріплення процесуального статусу державних органів, службових осіб, а також громадян, які задіяні у сфері кримінального судочинства; чітке розмежування процесуальної компетенції уповноважених суб'єктів; економія застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження; забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; становлення і розвиток міжнародного співробітництва в кримінальній процесуальній сфері [5, с. 297].

Варто погодитись із М. В. Корнієнком та В. М. Тертишником стосовно того, що судово-правова реформа в Україні розпочалася й досі триває без її виваженої концепції та чіткої

доктринальної моделі процесуальної форми здійснення правосуддя. Крім цього, поспішні й безсистемні реформаторські дії знизили якість кримінального процесуального закону, заповнили його суперечливими концептами та юридичними фікціями [6].

Як стверджує В. І. Фаринник, лише впродовж 2014–2016 років до КПК України вносили зміни на підставі 47 законів (тобто ледь не щомісячно). Так, до ст. 170 «Накладання арешту на майно» КПК України зміни було внесено чотири рази та двічі повністю змінювалася редакція норми. Проте стабільність кримінального процесуального закону прямо пропорційна його якості, що, своєю чергою, є складовою належної правової процедури, дотримання якої уперше на рівні національного закону визнане одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Результатами нестабільності закону та його недостатньої якості є чисельні звернення громадян України до ЄСПЛ, непоодинокі випадки порушення прав і свобод людини під час кримінального провадження, у тому числі під час застосування заходів його забезпечення [7, с. 11].

У листопаді поточного року виповнюється п'ять років з дня набуття чинності КПК України. Його застосування надало можливість виявити як його позитивні, так і негативні аспекти, зокрема суперечливість, недосконалість, а інколи й поспішність.

У розв'язанні цих непростих проблем далеко не останнє місце має належати науці кримінального процесу. На жаль, законодавча практика засвідчує, що законопроектна діяльність із внесення змін і доповнень до чинного КПК України зазвичай позбавлена наукових засад. Мусимо констатувати, що думку вчених-процесуалістів нерідко ігнорують під час прийняття змін і доповнень до чинного законодавства.

Яскравим підтвердженням вищевказаного є прийняття Верховною Радою України законопроекту «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 6232. Перед голосуванням за цей президентський проект закону щодо проведення судової реформи депутати пакетом ухвалили десятки не підтриманих раніше поправок без обговорення.

Так, до КПК України вносять зміни до ст. 219 «Строки досудового розслідування», а саме: «1. Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення про підозру становить:

- 1) два місяці – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;
- 2) три місяці – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;
- 3) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Досудове розслідування має бути закінчено:

- 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину».

Частина 3 зазначеної статті викладено в такій редакції: «3. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається в строки, передбачені цією статтею».

Імовірно, запропоновані зміни законодавства попередньо не опрацьовувалися вченими-процесуалістами, до їх думки депутати не дослухались, а в результаті з'явилися в новій редакції ч. 1 та 3 вказаної статті, які значно скорочують строки досудового розслідування, чим позбавляють працівників слідчих підрозділів можливості планомірно та оперативно розслідувати кримінальні правопорушення. Саме правка до КПК України, яка подана народним депутатом А. Лозовим, призведе до закриття кримінальних проваджень проти високопосадовців та осіб, які звинувачуються у вбивствах учасників Революції гідності, оскільки нею передбачено, що провадження, в яких від моменту їх реєстрації особам не повідомлено про підозру, розслідуються терміном до шести місяців з можливістю через суд продовжити цей термін ще на шість місяців. Якщо протягом року нікому не повідомлено про підозру – слідчий, керуючись КПК України, зобов'язаний буде закрити таке провадження.

На нашу думку, вказані зміни позбавлені здорового глузду та суперечать такій zasadі кримінального провадження, як розумні строки (ст. 28 КПК України). Як відомо, розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Крім того, у практичних працівників органів досудового розслідування всіх відомств викликають занепокоєння зміни, передбачені для ст. 132, 234, 242 та 303 КПК України. На жаль, вкотре думки вчених залишилися за межами законотворчого процесу, що не відповідає логіці соціального розвитку та науковим засадам реформування кримінального процесуального законодавства України.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
3. Шакур В. І. Суспільство і злочинність / В. І. Шакур. – Київ : Атіка, 2003. – 784 с.
4. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми в кримінальному судочинстві : монографія / В. М. Трофименко. – Харків : Оберіг, 2016. – 304 с.
5. Письменний Д. Кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика України: поняття, співвідношення, реалізація /Д. Письменний // Правова політика в Україні: питання теорії та практики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2014 р.) : в 2 т. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – Т. 2. – 430 с.
6. Корнієнко М. В. Принципи права в розв'язанні юридичних колізій [Електронний ресурс] / М. В. Корнієнко, В. М. Тертишник // Верховенство права. – 2017. – № 2. – Режим доступу: <http://sd-vp.info/2017/printsipi-prava-v-rozv-yazanni-yuridichnih-kolizij/>. – Назва з екрана.
7. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія і практика : монографія / В. І. Фаринник. – Київ : Алерта, 2017. – 548 с.